

meer gegevens kunnen worden verzameld. Tengenover de achteruitgang van de torenvalk in vrijwel alle delen van ons land is toch nog een ander opmerkelijk feit te constateren: Verscheidene medewerkers schreven over een toename in het aantal torenvalken. Deze toename heeft waarschijnlijk vrijwel alleen plaats in die gebieden waar de hoeveelheid beschikbare nestgelegenheden de factor is die het aantal broedparen bepaalt. De geschikste methode om torenvalken aan te trekken is het plaatsen van nestkasten. Deze zijn met zeer eenvoudige middelen te maken. Be-

halve nestkasten voor de torenvalk kunnen ook gebruikt worden gevlochten nesten, eendenkorven en zelfs melkbussen.

Het plaatsen van nestkasten e.d. is dus beslist aan te bevelen. Op deze manier kan het aantal torenvalken in een gebied opgevoerd worden of kunnen zelfs nieuwe gebieden door deze soort worden bezet.

Ik hoop dat alle medewerkers ook dit jaar weer bereid zullen zijn hun waarnemingen in te zenden om zo spoedig mogelijk een overzicht te verkrijgen van het aantal broedparen van deze fraaie roofvogelsoort in ons land.

Het voorkomen van de Grutto in Nederland

Voorlopig verslag van een broedvogeltelling in 1966 (bewerker Th. Mulder).

I. Inleiding

Als we de verspreiding van de Grutto in Noord en West Europa nagaan, blijkt duidelijk, dat Nederland daar 'het laatste bastion' is voor de Grutto. (V o o u s 1957).

In 1955 werd al eens een poging gedaan de sterkte van dit bastion te berekenen. In het (ongepubliceerde) rapport 'de weidevogelstand in Nederland' door P. A. K o k k e werd het aantal paren van de Grutto in ons land geschat op 54.000 tot 80.000 paren. Deze schatting moet gemaakt zijn aan de hand van aanzienlijk minder gegevens, dan waar wij nu over beschikken; zelfs het maximum blijkt nu aan de voorzichtige kant te zijn.

De *Avifauna van Nederland* (1962) noemt de Grutto een 'talrijke broedvogel' wat wil zeggen van 10.000 tot 50.000 broedparen.

Dit verslag wil een samenvatting geven van de resultaten van de telling in 1966, de totale aantallen, die hieruit berekend werden en de globale verspreiding in Nederland. In 1967 zal opnieuw een landelijke telling worden georganiseerd, om het beeld af te ronden, waarna een definitief verslag zal worden opgesteld. Daarna zal voorlopig het onderzoek worden afgesloten.

Omwille van de leesbaarheid en plaatsruimte zullen niet steeds de betreffende waarnemers worden vermeld.

Een verspreidingskaart zal worden samengesteld na de afsluiting van het onderzoek.

II. Methode

De telperiode werd gesteld van begin april tot 20 mei, met de raad zomogelijk te tellen in de periode rond het uitkomen van de jongen (eind april-begin mei). Er werd gevraagd het aantal paren vast te stellen in een bepaald terrein, door een of meer malen, naar eigen inzicht, tellingen te doen en te vermelden: de oppervlakte, de juiste ligging, het soort terrein en eventuele bijzonderheden. Voor de Grutto-telling 1966 gaven zich ruim 150 medewerkers op en van plm. 110 van deze medewerkers kwamen telresultaten

binnen. Tezamen telden deze waarnemers de grutto's in 6 % van het gehele nederlandse graslandareaal. (Zie tabel).

Veel waarnemers vermelden hun ervaringen met verschillende telmethodes; deze ervaringen zullen verwerkt worden in de instructie voor 1967.

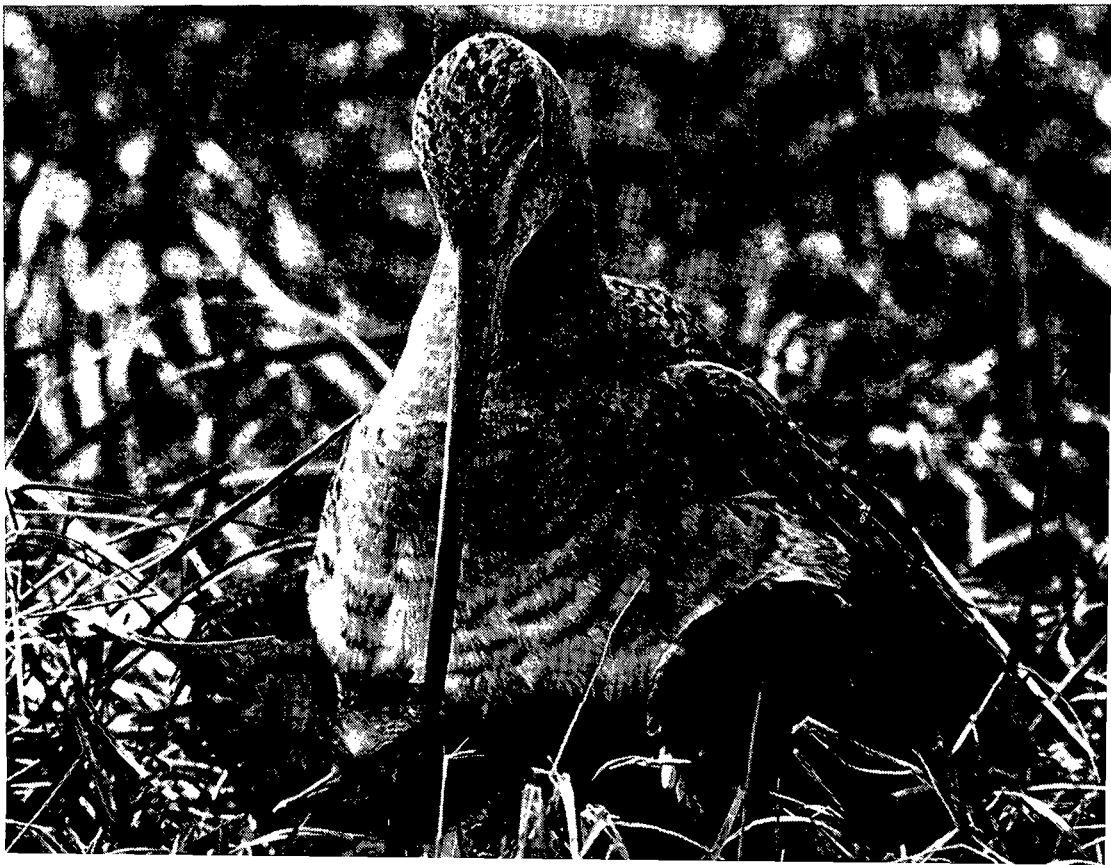
Ook kwamen gegevens binnen over eerste waarnemingen, eerste eivondsten, eerste jongen, troepvorming etc. Deze gegevens zijn verwerkt in hoofdstuk IV.

De binnengekomen telresultaten werden per provincie gerangschikt en ingetekend op een kaart, waarop het nederlandse grasland is ingedeeld (voornamelijk aan de hand van de botanische samenstelling van de grasmatten) in 31 typen of groepen. Deze kaart behoort bij de publicatie: 'een globale graslandvegetatie-kartering in Nederland' (de Boer, 1956). In deze publicatie is Nederland ingedeeld in 310 gebieden en het grasland in elk gebied behoort tot een bepaalde, min of meer homogene groep. Ook is van elk gebied bekend hoeveel hectare blijvend grasland er voorkomt. (Deze gegevens kwamen uit het archief van het Proefstation voor akker- en weidebouw te Wageningen). De oppervlaktegegevens werden gecorrigeerd en aangevuld aan de hand van nauwkeurige recente opgaven. (Min. van Landbouw, 1963-64).

De telresultaten werden als leidraad gebruikt, om in het betreffende gebied een gemiddelde dichtheid per 100 ha grasland vast te stellen en zodoende tot een schatting te komen van het totaal aantal paren in het betreffende gebied.

Een aantal gebieden werden in hun geheel geteld en dit resultaat werd vergeleken met het aantal broedparen, wat op bovenbeschreven manier werd berekend aan de hand van een telling in een deel van het gebied. De aldus geschatte aantallen bleken soms gelijk, maar meestal lager te zijn dan de werkelijk getelde aantallen.

Ook bleek dat, over een grotere oppervlakte gezien de grutto-dichtheid tamelijk homo-

geen kan zijn. Het viel ook op, dat b.v. een gebied in N. Holland, behorend tot een bepaald type grasland een geheel andere dichtheid kan hebben dan een gebied met hetzelfde graslandtype in b.v. Groningen. Een gunstig, dichtbezet Grutto-gebied kan nl. een gunstig effect hebben op de dichtheid in een aangrenzend, minder geschikt gebied.

Het leek veiliger als per gebied maar 80 % van het aanwezige grasland in de berekening werd betrokken, in verband met de aanwezigheid van dijken, bermen, verspreid liggende kleine percelen e.d., ongeschikt als broedterrein voor de Grutto.

Van gebieden, waar geen tellingen zijn gedaan, werd zomogelijk gebruik gemaakt van gegevens uit voorgaande jaren, verzameld uit de RIVON-dossiers. De gemiddelde dichtheden per gebied zijn zeer voorzichtig geïnterpreteerd.

Zeer grote dichtheden in enkele terreinen (b.v. reservaten) zijn bij de vaststelling van het gemiddelde niet gebruikt. In twijfelgevallen werd de minimum-dichtheid gebruikt. De uiteindelijke totaalschatting moet dan ook gezien worden als een *minimum-aantal*. De Grutto broedt ook in heidevelden, gemaaid rietvelden, duinvalleien en op enkele plaatsen in akkerland. Het totale aantal wat hiermee in Nederland gemoeid is, vormt maar een klein percentage van de totale populatie.

III. De resultaten

In de tabel worden per provincie achtereenvolgens vermeld:

- de totale oppervlakte aan blijvend grasland;
- aantal ha grasland, dat werkelijk geteld is, en welk percentage;
- het totaal aantal geschatte paren, berekend zoals in hoofdstuk II beschreven;
- de geschatte gemiddelde dichtheid per 100 ha grasland.

Uit deze tabel blijkt dus, dat het totaal aantal broedparen van de Grutto in 1966 in Nederland geschat wordt op 80.000, en zoals boven uiteengezet, is deze schatting zeker aan de voorzichtige kant.

Per provincie volgen nu, voorzover bekend, enige bijzonderheden over de verspreiding.

Groningen. De voornaamste Grutto-gebieden liggen in de lage landen om Groningenstad (geschat op gem. 5 paar per 100 ha grasland). In het westen van de provincie wordt eenzelfde dichtheid gevonden. Het gehele oosten van de provincie, beneden de lijn Hoogezand-Delfzijl, is geschat op nul.

Friesland herbergt zeker 30 % van de hele Nederlandse Grutto-bevolking. De geschatte gemiddelde dichtheid (zie tabel) is iets lager als in N. Holland wat vermoedelijk komt, omdat in N. Holland een veel groter percentage grasland werkelijk geteld is, wat hogere aantallen oplevert dan de aantallen door schatting verkregen.

Meer dan 10 % van de Friese Grutto's broeden in de reservaten van de bond van Friese vogelbeschermers, waar soms zeer grote dichtheden worden gevonden. Rond Franeker gaat de Grutto in toenemende mate ook op akkerland broeden. In de Friese boezemlanden waren over het algemeen de dichtheden betrekkelijk laag, door de langdurige hoge waterstanden. Op de Friese waddeneilanden werden geschat: Vlieland 25 paar, Terschelling 150 paar, Ameland minstens 100 en Schiermonnikoog minstens 150 paar.

Drente. Hier liggen de voornaamste broedterreinen in de zgn. Madelanden, de graslanden in de stroomdalen (tezamen zeker 32000 ha, gemidd. 11 p. p. 100 ha grasland). In de nog resterende onontgonnen hoogvenen kunnen flinke aantallen broeden (b.v. Fochtelooveen, Balloërveld). Ook de tot grasland ontgonnen terreinen kunnen goed bezet zijn. Deze graslanden vormen kennelijk ook het voedselterrein voor grutto's, die in de hoogvenen hebben gebroed en er met hun jongen heentrekken.

Overijssel. De kop van Overijssel, boven het Meppelerdiep, herbergt bijna $\frac{1}{4}$ van de Overijsselse Grutto's (nl. 2600 paren). Ook rond de IJselmonding en in de uiterwaarden van de IJssel zijn dichtbezette gebieden. Ook in Overijssel broeden Grutto's in de onontgonnen Hoogvenen.

Gelderland. Langs het Veluwemeer en de IJselmeerkust zijn enige dichtbezette Grutto-gebieden (vooral Oosterwolde polder en polder Arkemheen). Opvallend is de Grutto-stand in de uiterwaarden van de Rijn en de Waal (gem. 8 p. p. 100 ha), (hoewel door langdurige hoge waterstanden dit jaar op grote delen geen Grutto's broedden). Ook op de Veluwe broeden Grutto's, hier en daar op de heidevelden (b.v. Stroese veld, Houtdorperveld, heide gemeente Rozendaal). Ook hier spelen de omringende graslanden een rol als voedselterrein (zie bij Drente). In Z.O. Flevoland, waar de Grutto broedt op gemaaide rietvelden, brede wegbermen, en jonge bosaanplant, wordt het totaal aantal geschat op minstens 250 paren.

Utrecht. Het rijkst aan Grutto's zijn hier de laagveengebieden in het N. en W. van de provincie (20 tot 25 p. p. 100 ha gemiddeld).

TABEL

Broedvogeltelling van de Grutto in Nederland in 1966.

Provincie	Totaal oppervl. blijvend grasl. in ha	Geteld oppervl. grasland in ha	% geteld	Totaal aantal paren	Gemiddeld aantal paren per 100 ha grasland
Groningen	55.814	3.460	6	1.700	3
Friesland (+ Fr. Waddeneilanden)	227.067	16.100	7	25.000	11
Drente	98.196	3.180	3,2	4.200	4,2
Overijssel (+ N.O.-polder)	183.607	3.013	1,7	9.700	5,2
Gelderland (+ Flevoland)	208.147	11.680	5,6	6.600	3,1
Utrecht	71.845	4.176	5,8	6.200	8,6
Noord Holland (+ Texel)	105.138	19.813	18,8	12.000	11,3
Zuid Holland	116.032	11.970	10,3	9.300	8
Zeeland	23.325	1.300	6	260	0,9
Noord Brabant	153.079	1.695	1,3	4.600	3
Limburg	55.838	2.600	4,6	475	0,8
<i>Totaal Nederland</i>	1.298.088	78.987	6%	80.030	<i>ruim 6 paar</i>

N. Holland. Omdat hier een groot percentage van het aanwezige grasland werd geteld, zal het geschatte aantal de werkelijkheid dicht benaderen.

De rijkste gebieden zijn de Zaanstreek en Waterland, die tezamen minstens 4800 paren herbergen. Ook hier hebben reservaten een opvallend gunstige invloed op de dichtheid (tot 140 paar per 100 ha). De dichtheden in de droogmakerijen kunnen relatief hoog genoemd worden (gem. 13 paar per 100 ha grasland) ondanks de kleigrond, die daar overheerst. Vermoedelijk speelt de druk vanuit het omringende, dichtbezette laagveen-gebied een rol.

Op Texel is de totale populatie geschat op 370 paren. Hier broedt de Grutto het talrijkst in de laaggelegen graslandreservaten en in vochtige duinvalleien. In de duinen van N. Holland broeden hier en daar ook Grutto's, totaal geschat op 25 paren.

Z. Holland. De randgebieden van de Haarlemmermeer en vooral het Z. Hollandse plassengebied zijn rijke Gruttogebieden (gem. 20 p. per 100 ha grasland).

Het stroomgebied van de Oude Rijn is veel minder dicht bezet (gem. 8 p. per 100 ha) en naar het zuiden toe neemt de dichtheid geleidelijk af, op enige uitzonderingen na (Vlaardinger vlietlanden, Nieuwkoopse plassen, omg. Vianen, Dordtse Biesbos). Zeer uitvoerig is geteld in de Krimpenerwaard; hier is de gemiddelde dichtheid 5,6 paar per 100 ha.

Zeeland. Hier is de Grutto over het algemeen een schaarse broedvogel. De belangrijkste aantallen worden gevonden op Z. Beveland (totaal geschat op 165 paar).

N. Brabant. De grootste dichtheden in deze provincie worden gevonden in de uiterwaarden van de Maas en in de graslanden van de Langstraat tot de omgeving van Den Bosch (gem. 10 paar per 100 ha grasland). Op de meeste heidevelden broedt de Grutto (o.m. Heitrakse, Liesselse en Grote Peel, Campinase heide), maar dichter bezet zijn de omringende, tot grasland ontgonnen terreinen.

Limburg. In het N.W. broedt de Grutto in de Peelgebieden, vooral in ontgonnen graslanden. Verder in het noordelijk deel van de Maasvallei en in het Roerdal.

IV. Algemene gegevens

Bij veel waarnemers bestaat de indruk dat 1966 een goede Gruttostand te zien gaf, vooral in de noordelijke helft van het land.

Duidelijke toename in de afgelopen 10 jaar kon met zekerheid worden vastgesteld op alle waddeneilanden. Er zijn verder te weinig gegevens om af- of toename in recente tijd vast te stellen. Het onderzoek hiernaar zal worden voortgezet.

De eerste waarneming van de Grutto in 1966 was op 20 februari (duinen Vogelenzang 1 ex., H. V a d e r). Op 21-2 3 ex. in Friesland (Vanellus XIX, 3) en op 26-2 op meer plaatsen. In het oosten van het land vermoedelijk later (8-3 de Peel, 5-3 Den Bosch). De territoria worden na half maart bezet en de maximale bezetting is in veel gevallen niet voor eind april.

De eerste eieren worden in Friesland gevonden op 3 april.

De eerste jongen verschijnen op 24-4 (N. Brabant en Z. Holland) en 28-4 op Texel. In de eerste dagen van mei heeft een groot deel van de Grutto's jongen.

Tijdens de broedtijd worden zeer weinig Grutto's in troepen gezien, wat er op kan duiden, dat weinig niet-broedende vogels in ons land overzomereren.

Vanaf begin juni worden op verschillende plaatsen weer Grutto's in troepen gezien. De gevaren, die de broedsels en soms ook de broedende vogels kunnen bedreigen zijn vele: genoemd worden landwerk (vooral rollen en maaien) en eierzokers; verder kraaien, meeuwen, bunzingen, hermelijnen, wezels, katten etc.

Uit veel waarnemingen blijkt, zoals eerder werd vermeld, dat het broedterrein na het uitkomen van de jongen dikwijls wordt verlaten en gunstiger voedselterreinen worden opgezocht. De hooilanden zijn verreweg het meest in trek als broedterrein, terwijl de Grutto's met hun jongen fouragerend worden gezien op de weilanden. In dit verband is het interessant te vermelden dat, hoe beter bemest het grasland is (echte weilanden!), deste weliger de grasmat en deste meer bodemdieren er voorkomen. (de Vries 1964). De intensieve weidebouw in ons land en daardoor het verhoogde voedselaanbod in de vorm van allerlei bodemdieren zou wel eens een gunstige factor voor onze weidevogels kunnen blijken te zijn.

Broedreservaten, d.w.z. terreinen waar de nesten worden beschermd met nestbeschermers, of gemerkt, zodat bij werk op het land de nesten kunnen worden gespaard, of waar beperkende bepalingen zijn wat betreft de beweiding en het maaien, hebben een enorme aantrekkingskracht op de Grutto's, zoals eerder gezegd. De dichtheden kunnen een veelvoud zijn van die in de omringende, niet beschermde terreinen.

Slotopmerking. Aanvullingen of opmerkingen zijn steeds welkom.

Allen, die mee willen werken bij de telling in 1967, gelieve zich zo snel mogelijk op te geven. Per omgaande worden de instructies verzonden.

De medewerkers, die zich in 1966 hebben opgegeven, ontvangen de instructies voor 1967 automatisch.

Belangrijkste literatuur

Th. A. de BOER. Een globale graslandvegetatiekartering van Nederland, Wageningen 1956.

F. HAVERSCHMIDT. The Black-tailed Godwit, Leiden 1963.

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ. Verslag over de landbouw in Nederland, 1965.

PROF. DR. K. H. VOOUS. Jaarverslag Ned. ver. tot bescherming van vogels, 1955-56.

PROF. DR. D. M. de VRIES. Kali 59, 1964.

Zuid-Hollandse Jongerengroep

programma april, mei en juni 1967

Deze maanden zijn het weer kampeer-weekenden.

8-9 april	De Mildeburg, Oostvoorne
15-16 april	Moergestel
29-30 april - 1 mei	Esbeek
13 t/m 15 mei	(Pinksteren) De Peel en Strabrechtseheide
27-28 mei	Nieuwkoop
10-11 juni	Heelsum
24-25 juni	De Mildeburg, Oostvoorne

Nadere inlichtingen bij mej. R. van Rossum, Ruychaverstraat 18, Den Haag